

Stanisław Rubaj (Łódź)

NAUCZANIE JĘZYKA SPECJALISTYCZNEGO I PRZEDMIOTÓW
W PRZYGOTOWANIU DO STUDIÓW WYŻSZYCH

Celem ogólnym zajęć prowadzonych w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców jest przygotowanie zagranicznych maturzystów do studiów w polskich wyższych uczelniach. Na całość tego procesu w zasadzie powinno składać się zdobycie pewnych wiadomości i umiejętności z zakresu języka ogólnego; wiadomości, które są niezbędne cudzoziemcowi decydującemu się na kilkuletni pobyt w naszym kraju, jak również nabycie odpowiednich umiejętności z języka specjalistycznego, który będzie dla niego językiem wykładów, seminariów i ćwiczeń. Nie ulega wątpliwości, że ten drugi obszar językowy jest co najmniej tak samo ważny jak pierwszy. On decyduje przecież, w znacznej mierze, o sukcesach lub niepowodzeniach w nauce, umożliwia zdobywanie wiedzy i wykazanie się jej posiadaniem.

Wynikająca stąd konieczna dwutorowość nauczania realizowana jest w praktyce przez nauczanie - obok głównego przedmiotu, jakim jest język polski - tak zwanych przedmiotów kierunkowych. Są to: matematyka, fizyka i chemia dla grup politechnicznych; biologia, chemia i fizyka dla grup medycznych; matematyka, biologia, fizyka i chemia dla grup rolniczych.

Przedmioty te, oprócz wspomnianej już funkcji językowej, w myśl założeń programowych, powinny spełniać dodatkowe zadania, polegające na powtórzeniu (niekiedy na opracowaniu od początku) najważniejszych dla danego kierunku zagadnień specjalistycznych.

Planowanie toku zajęć z przedmiotu kierunkowego wymaga więc ustalenia wzajemnej relacji między tymi zadaniami, z uwzględnieniem faktu, że warunki początkowe ich realizacji mogą być znacznie zróżnicowane.

Zarza się bowiem, że osoby wchodzące w skład danej grupy dydaktycznej znają materiał merytoryczny przedmiotu w stopniu umożliwiającym rozpoczęcie studiów na wyższej uczelni. W tej sytuacji głównym zadaniem zajęć jest nauka języka specjalistycznego i jej można poświęcić większość czasu. Symbolika, wykresy, wzory, przyrzędy i odpowiednie ich wykorzystanie, pełnią wówczas rolę pomocniczą środków nauczania języka, ułatwiają podanie i zrozumienie materiału terminologicznego. Zyskujemy przez to czas na bezsłownikową semantyzację, wywołującą bezpośrednio skojarzenie w nowo poznawanym języku "kierującą całą wysiłkiem uczącego się na komunikację w języku obcym, a nie na tłumaczenie przy użyciu języka obcego".

W praktyce spotyka się jednak również warunki krańcowo różne od wyżej przedstawionych, wskazujące na potrzebę opracowania od podstaw materiału rzeczowego przedmiotu w zakresie zbliżonym do założeń programów polskich szkół średnich. Rozkład czasu na realizację wymienionych poprzednio zadań zmienia się wówczas niekorzystnie dla nauczania języka. Pojawia się bowiem tendencja do lokowania zadań językowych na drugim planie i powrotu do ich realizacji w miarę konieczności i w znacznie zmniejszonym wymiarze czasu. Niezależnie od zaznaczonych różnic w przygotowaniu wstępnym kandydatów, wybór przedmiotów kierunkowych i zagadnień do realizacji w ramach każdego przedmiotu dokonuje się na podstawie przewidywań przyszłych potrzeb słuchaczy danego kierunku. Podstawę do tych przewidywań stanowią wnioski wynikające z analizy programów i rozkładów materiału nauczania w uczelniach kształcących cudzoziemców. Pewną rolę odgrywają tu również programy średnich szkół ogólnokształcących.

Ostatecznie, po uwzględnieniu wyżej wymienionych podstaw, przy doborze materiału nauczania do decydującego głosu dochodzą następujące kryteria:

- 1) kryterium przyszłych potrzeb, działające przy doborze zagadnień tak merytorycznych, jak i językowych,

2) kryterium właściwego uporządkowania i użyteczności bieżącej, według którego w pierwszej kolejności należy uwzględnić te zagadnienia, które są niezbędne przy dalszej nauce przedmiotu,

3) kryterium możliwości czasowych, wynikające z udowodnionego w praktyce twierdzenia, że przy realizacji materiału nauczania należy przestrzegać zasady rytmiczności, ale również unikać pośpiechu wywołanego przeładowaniem programów.

Jednym z czynników odgrywających dość ważną rolę przy ustalaniu kolejności wybranego już materiału jest dążność do zachowania korelacji międzyprzedmiotowej, ze szczególnym naciskiem na korelację przedmiotów kierunkowych z językiem polskim jako podstawowym przedmiotem nauczania. Jest to - jak się okazuje - postulat trudny do spełnienia. Dowodem tego jest fakt, że wzajemne powiązania i współpraca międzyprzedmiotowa nie przyjęły dotychczas trwałych kształtów.

W podejmowanych obecnie pracach organizacyjnych i doskonaleniowych dostrzega się jednak pewne utrzymujące się tendencje. Jedną z nich jest próba większego niż dotychczas ukierunkowania zajęć języka polskiego. Ukierunkowanie to zmierza do wcześniejszego i szerszego wprowadzania treści, leksyki i form gramatycznych, które występują w dziedzinach reprezentowanych przez przedmioty kierunkowe. Dostrzega się w tym pewien praktycyzm, ale i dążenie do bardziej racjonalnego wykorzystania czasu zajęć i wysiłku umysłowego studentów.

Pierwszym, zrealizowanym już, formalnym następstwem tej tendencji jest przeorganizowanie byłej sekcji języka polskiego na kierunkowe zespoły polonistyczne: zespół politechniczny, zespół medyczno-przyrodniczy i zespół społeczno-ekonomiczny. Zamierzonym rezultatem tego podziału jest oczywiście specjalizacja polonistów, umożliwiająca przygotowanie podstaw wspomnianego ukierunkowania, między innymi przez opracowanie odpowiednich pisemnych materiałów pomocniczych. Przykładem tych ostatnich mogą być oddzielne skrypty do nauki języka polskiego, dla trzech wymienionych kierunków, na okres początkowego nauczania i teksty kierunkowe do wykorzystania w drugim (okresie) semestrze.

Następna dająca się zauważyć tendencja to dążenie do więk-

szego eksponowania funkcji językowej w nauczaniu przedmiotów kierunkowych i uczynienia z niej elementu integrującego w tej płaszczyźnie wszystkie zajęcia dydaktyczne. Wymaga to, oczywiście, podporządkowania - w pewnej mierze - lekcji przedmiotów kierunkowych zasadom dydaktyki nauczania języków obcych, w tym również języka polskiego jako obcego.

W tej sytuacji sposób podawania i utrwalania materiału na zajęciach przedmiotu kierunkowego nie może zawierać niczego, co byłoby sprzeczne z zasadą dyscypliny leksykalnej i prowadziło do chaosu terminologiczno-składniowego, wywołanego pojawieniem się w danej jednostce tematycznej zbyt wielu nowych słów, zwrotów i form gramatycznych.

Z myślą o tym uporządkowaniu i uzgodnieniach dotyczących wprowadzania materiału językowego opracowane zostały wykazy struktur gramatycznych z terminami ich wprowadzania, uwzględniające większość życzeń nauczycieli przedmiotów kierunkowych.

Z poczynionych już spostrzeżeń wynika jednak, że znacznie łatwiej jest zrealizować specjalistyczne ukierunkowanie nauki języka polskiego, niż przystosować nauczanie przedmiotów kierunkowych do ram wyznaczanych mu przez dydaktykę językową - zwłaszcza w jednorocznym kursie przygotowawczym. Największe trudności w tej dziedzinie dają się zauważyć w grupach politechnicznych, w przypadku fizyki, i w grupach medycznych w przypadku biologii. Podręcznikowy język tych przedmiotów charakteryzuje się tym, że od początku prawie wymaga stosowania bardziej złożonych form gramatycznych i rozbudowanych struktur. Dlatego też w niektórych przypadkach dopuszcza się samodzielne ich wprowadzanie w toku zajęć przedmiotów kierunkowych, z wyprzedzeniem w stosunku do języka polskiego. Pod tym jednak warunkiem, że nauczyciel przedmiotu kierunkowego robi to w sposób zaplanowany, przy zastosowaniu odpowiedniego materiału wprowadzającego i ćwiczeń utrwalających.

Przykłady wyprzedzeń tego typu, występujące w przypadku fizyki, podaje tab. 1.

Przygotowywane opracowania wprowadzające, już w treści tekstów podkreślają wyraźnie to, co jest specyficzne dla języka danego przedmiotu kierunkowego, co stanowi o jego odrębności w porównaniu z językiem ogólnym.

T a b e l a 1

Konstrukcja	Termin wprowadzania	
	język polski	fizyka
1) z zaimkiem względnym 'który'	7. tydz. nauki	2. tydz. nauki
2) z imiesłowem przymiotnikowym czynnym	10. tydz. nauki	5. tydz. nauki
3) z imiesłowem przymiotnikowym biernym	9. tydz. nauki	4. tydz. nauki
4) z imiesłowem przysłówkowym współczesnym	10. tydz. nauki	5. tydz. nauki

Specyfika ta daje się pokazać na przykładzie różnic występujących zarówno w zbiorach słownictwa, jak i składni. Na przykład, przeglądając pod tym kątem skrypty, podręczniki czy teksty kierunkowe dla grup politechnicznych stwierdzamy:

1. W zbiorze spotkanych tu rzeczowników częste występowanie nazw pojęć, procesów i zjawisk (kategorii abstrakcyjnych, trudnych do upoglądowania). Dla przykładu można tu wymienić: sprawność, zależność, proporcjonalność, potencjał, grawitacja itp. Ze zwiększoną częstotliwością występują również tak zwane rzeczowniki odczasownikowe: przyciąganie, działanie, mierzenie, natężenie, stosowanie itd.

2. W zbiorze przymiotników spotykamy zwiększoną częstotliwość przymiotników względnych, relacyjnych, tworzonych od rzeczowników przez dodanie takich formantów, jak: -owy, -ony, -iczny, -yjny. Jako przykłady z zakresu fizyki można podać: ruch obrotowy, efekt grawitacyjny, koń mechaniczny, wykres zamieszczony.

3. W zakresie stosowania czasowników łatwo natomiast dostrzec:

a) znacznie zwiększoną częstotliwość występowania form bezosobowych: określa się, mierzy się, można wykazać, można przedstawić..., zastąpić itp., oraz przypadków stosowania strony biernej... jest wprowadzany w ruch, jest hamowany, zostaje zatrzymany, jest określany, jako...;

b) zwiększona jest również, w porównaniu z językiem ogólnym, częstotliwość wspomnianych już imiesłowów i związanych z nimi struktur. Można tu wymienić przykłady:

- z imiesłowem przymiotnikowym czynnym:

pociąg ruszający z miejsca, siła działająca na... prąd płynący, fale interferujące, promień padający,

- z imiesłowem przymiotnikowym biernym:

napięcie przyłożone, powierzchnia oświetlona, zjawisko obserwowane, praca wykonana, wektor skierowany,

- z imiesłowem przysłówkowym współczesnym:

zakładając, że..., przenosząc na..., porównując stronami..., stosując wzór, prawo, metodę, podstawienie itd.

Wymienione poprzednio kryterium przyszłych potrzeb stwarza możliwość wykorzystania tych wszystkich spostrzeżeń w charakterze dodatkowych danych przy doborze materiału nauczania. Wskazują one, że pewnego rodzaju pierwszeństwo znalezienia się w programach jest słuszne nie tylko dla zagadnień niezbędnych w początkowym okresie studiów, ale obejmuje ono również terminologię ściśle związaną z tymi zagadnieniami, a w pewnym stopniu dotyczy również zwrotów, struktur i form zdaniowych. Starannego doboru wymaga także redakcja treści, zastosowana forma podawania i utrwalania materiału.

Podkreślić trzeba, że na tym odcinku podejmowanej obecnie pracy liczące się korzyści przyniosła nam wymiana doświadczeń z Instytutem im. Herdera w Lipsku, umożliwiając zapoznanie się z założeniami opracowanego tam kompleksu podręczników do przedmiotów kierunkowych i z materiałami uzupełniającymi dla studentów.

Ostatecznym wynikiem tych przemyśleń własnych i wykorzystania zaobserwowanych doświadczeń innych jest wniosek, że w materiale nauczania przedmiotów kierunkowych, w treści skryp-

tów czy podręczników - obok ćwiczeń wyrabiających umiejętności związane z merytoryczną stroną przedmiotu (w fizyce: zapis matematyczny praw, rozwiązywanie zadań, sporządzanie wykresów, ocena błędów) - powinny we właściwym wymiarze znaleźć się wszystkie ćwiczenia zalecane przez dydaktykę przedmiotów językowych.